

Fra Bryndum Sogn.

Ældre og nyere Minder, ved Gaardejer Karl Hansen,
Gjesing.

Naar jeg, som er en ulærd Bondemand, drister mig til at fortælle om mit Fødesogn i Fortid og Nutid, har det dels sin Grund i, at jeg altid har været stærkt interesseret i, hvad der har været oppe i min Tid, og taget livlig Del deri, dels i, at jeg fra min Ungdom har samlet og gemt paa Minderne.

Der er mange, som nok vil frede om de synlige Minder, men ikke agter paa den Skat af Minder, som ikke ses. Jeg tænker især paa paalidelige Meddelelser om stedlige Forhold, dels fra ældre Tid, dels fra vore nærmeste Forfædres Tid om, hvordan Egnen og de indbyrdes Forhold Mand og Mand imellem har været. At faa dette frem har sin store Betydning for den Slægt, der nu lever. Alt det, der nu er fremme, har sin Rod i Fortiden, saa er der da ogsaa Grund til at drage nogle af disse Fortidsminder frem. Ogsaa her gælder det, at selv om „Mindet lader som ingen Ting, er det dog et lønligt Kildespring.“

Blandt de Kilder, jeg har benyttet, nævner jeg Dr. O. Nielsen: Skadst Herred, nogle Bind af Samlinger til jydsk Historie og Topografi, Udklip af „Vestjyllands Social-Demokrat“ og andre Blade. En Del har jeg fra min Ungdom optegnet efter, hvad jeg har hørt

gamle, troværdige Mænd fortælle, naar de i de lange Vinteraftener sad og passiarede sammen, og noget har jeg fra gamle Dokumenter, jeg er kommen i Besiddelse af.

Hr. Pastor Kelstrup, Bryndum, har været saa elskværdig at laane mig Embedets Kaldsbog, „Liber daticus“, som gaar tilbage til Aaret 1777; herfra stammer mine Oplysninger om Præstegaarden. Enkelte Præster har opnoteret adskilligt om Begivenheder i Sognet; men de fleste har intet optegnet eller da meget lidt af almindelig Interesse.

Min Ungdomsven, Hr. Lærer Yderik, Odense, har overladt mig sin Faders gamle Papirer; særlig hans Optegnelser fra 1864 tror jeg, vil blive læst med Interesse. Gaardejer Søren Villadsen, Kjersing, har givet en Karakteristik af den gamle Degn. Og til dem derfor min bedste Tak. Blandt de mundtlige Fortællinger har jeg skelnet stærkt mellem det virkelige og det mindre sandsynlige. Enkelte nulevende Mænd har jeg taget med, da jeg synes, at deres Gerning blandt Sognets Beboere var for god til at glemmes og nok fortjener at mindes gennem flere Slægtled.

Bryndum Sogn — Navnet skrives i det 14. Aarhundrede „Brunnum“ — har et Areal af 8,600 Tdr. Land af meget uensartet Beskaffenhed; enkelte Steder, saaledes en Del af Forum, Forumlund og Fuglbæk, er Sandjord, hvorimod det øvrige for Størstedelen bestaar af god Muldjord med Lerunderlag. I Sognet findes følgende Byer og Gaarde med særlige Navne: Bryndum, Gjesing, Kjersing, Spangsbjerg Mølle, Tarp, Bryndumdam, Forum, Forumlund, Fuglbæk, Astrup og Balle.

Sognet er rigt paa Oldtidsminder; der er saaledes en Mængde Kæmpehøje, O. Nielsen angiver i 1860

Tallet til 180, og allerede den Gang var vel mange blevet jævnet. Dette tyder paa, at Sognet i Oldtiden har været tæt bebygget. Men man har ogsaa mént, at det muligvis skyldtes, at Færdselsvejen fra Syd til Nord gik gennem Sognet; her har altsaa de indvandrende Folkestammer begravet deres døde, som enten faldt for Fjendehaand eller døde af Sygdom og Ælde.

Første Gang, Bryndum omtales, er vistnok i et Pavebrev fra Nicolaus IV., dateret 5. Jan. 1289. Det fortæller om en lærd Herre, Magister Jacob af Danmark, som uden payelig Dispensation havde oppebaaret Indtægterne af 3 Sognekald (Hostrup i Slesvig og Jerne og Bryndum i Ribe Stift). Dette maa være blevet paatalt, og den lærde Herre fandt sig bevæget til frivillig at give Afkald paa dem alle; men da han frivillig havde resigneret, blev han, fordi han havde brugt Pengene „til at finde Kundskabens Perle“, fritaget saavel for at aflægge videre Regnskab som for videre Tiltale i denne Sag. Brevet findes paa Latin i Ny kirkehist. Saml. III., Side 383. Da Reformationen blev indført, hørte Bryndum Sogn samt Sognene Nord og Øst for til de Sogne, hvis Bispetiende vedblev at tilfalde Bispeembedet i Ribe, selv om Navnet her som andet Steds forandredes til Kongetiende.

Naar Bryndum flere Gange i de følgende Aarhundreder findes omtalt, skyldes dette for en stor Del, at den gamle Kongevej fra Ribe til Varde gik gennem Sognet. Den kaldtes Ryttervejen, og gamle Folk véd endnu at fortælle om, hvor Rytterstalden i Bryndum laa, nemlig lidt Sydvest for, hvor Skolen nu ligger. Ryttervejen var en Vej gennem Landet, som var anlagt til Brug for de kongelige Herskaber og Lensmænd, naar de drog til Tinge og paa Gæsteri; senere

blev den Postvej. I de Tider har Bryndumboerne tit været Vidne til, at saadanne høje Herrer rejste gennem Sognet og slog sig ned her. Saaledes rejste Kristian III. to Gange, 1536 og 1539, ad denne Vej, og følgende Beskrivelse fra „Tegnelser fra alle Lande“ giver et ganske godt Billede af Forholdene. Kongen tog fra Ribe Mandagen efter Søndagen Judica (sidst i Marts) 1536 og laa i Bryndum Præstegaard hos Hr. Hans; men den, der skulde betale Kost til Kongen og hans Følge, var Niels Lange, Lensmand paa Vissebjerg. Og at det ikke var nogen billig Historie, ses af, at der til hvert Maaltid skulde bruges følgende:

1½ Oksekrop (fersk Kød),
8 Faarekroppe,
30 Høns,
½ Td. saltet Fisk,
30 tørrede Kabliover,
300 tørrede Flynder,
300 tørrede Hvillinger,
½ Td. saltet Sild,
1 Fjerding Smør,
10 Sider Flæsk,
40 Tdr. Øl,
100 Tdr. Havre.

Dertil fersk Fisk, Æg, Løg, Gryn, Lys og Brød, „saa meget som Behov gøres Dag og Nat“. Dertil kommer Staldrum, Hø og Straafoder til 280 Heste.

Samtidig afgjorde Kongen Retssager; saaledes var til Bryndum Præstegaard indstævnet Nis Persen fra Hygum og Nis Ibsen i Briksbøl til at møde i Anledning af Uenighed om en Gaard.

Næste Dag tog Kongen til Varde; men 1539 var han igen i Bryndum paa Gennemrejse.

Bryndum blev ogsaa Station for den kongelige Post. Postvæsenet udviklede sig meget langsomt i Danmark, og Vestjylland var (naturligvis) bagefter. I 1652 var man kommen saa vidt, at Brevsager ved Hjælp af Postbønder bragtes ad følgende Rute: Ribe, Gredstedbro, Tømmerby (Sneum), Bryndum, Varde. Fra Varde bragtes Posten paa lignende Maade til Ringkøbing, men længere blev den ikke befordret; de, der boede Nord for Ringkøbing, maatte selv afhente den der. Trods den langsomme Befordring var det ikke saa billigt at sende Breve af Sted. Et Brev fra Ribe til Varde kostede 3 Skilling, fra Ribe til Ringkøbing 6 Skilling og fra Varde til Ringkøbing 4 Skilling. 1 Skilling var i Værdi omtrent 8 Øre i vore Penge.

Det er vel ogsaa Bryndums Beliggenhed ved Ryttervejen, der er Skyld i, at Sognet led saa meget i Svenskekrigene; Svenskerne kom dragende gennem Sognet, og de brændte og skændte som sande Vikinger. Præstegaarden og en Mængde Bøndergaarde brændtes af til Grunden. Vel byggedes en Del op igen, men det var til liden Glæde; for efter Svenskerne kom vore „Venner“ Brandenburgerne, og de var om muligt endnu værre.

Præsten Jon Madsen, der har foræret Bryndum Kirke dens smukke Altertavle, et meget kostbart Stykke, der vidner om, at han maa have været en velhavende Mand, blev i denne Rædselstid bragt til Bettelstaven ligesom mange af hans Sognebørn. I en Optegnelse skriver han: „Hvad Skade jeg ellers har taget af det kejserlige og allermest af det svenske Folks ofte paa-komne bedrøvelige og skadelige Udplyndring og ellers

i mange andre Maader, kender kun Gud, som véd alting, og mange ærlige.“

Da hans Svigersøn og Efterfølger Peder Jensen Grønholt 1658 eller 1659 overtog Embedet, var Præstegaarden ganske udplyndret af de allierede, undtagen en ringe Del, der udlagdes til Hr. Jons Kreditorer, og herover kom han selv i stor Gæld og Vidtløftighed. Ved et Syn efter Krigen (1660) fandtes i Bryndum 1 Kronegaard og 1 Hospitalsgaard ganske forarmede, saa godt som øde, de andre meget forarmede; i Forum var 1 Gaard, der tilhørte Visselbjerg, ganske øde, de andre meget forarmede; Forumlund $1\frac{1}{2}$ Gaard, den eneste, der den Gang var, ganske øde; Fuglbæk saa godt som øde; i Gjesing var alle Gaardene saa ødelagte, at en stor Del af Jorden ej dyrkedes; Kjersing var meget forarmet; Bryndumdam var næsten udyrket. Naar man erindrer, at der 1649 ifølge Jon Madsens Opgivelse i Sognet fandtes ialt $2\frac{1}{2}$ Gaard, forstaar man, at det var en Aareladning, der forslog noget.

I 1864, da Østerrigerne var her i Landet, kom de marcherende ind over Marken og ledte efter Ryttervejen og Stalden; men nu er ethvert Spor af disse forsvundet.

Sognet blev i ældre Tid kaldet Rakkersognet ligesom Føvling Sogn i Malt Herred. Ældre Folk har fortalt, at Rakkerhuset laa, hvor de tre Sogne, Bryndum, Alslev og Guldager, støder sammen, og det maa antages, at det var fælles for de tre Sogne, siden de hver har afgivet en Part af Byggegrunden. En af dem, der bar Rakkernavnet, og som stammede derfra, boede indtil 1868 i et Hus Vest for Spangsbjerg Mølle.

Et ganske godt Billede af den Fremgang, der har

været i Sognet i de sidste 100 Aar, faar man ved at betragte Indbyggerantallet, der har været følgende:

1801: 488, 1840: 580, 1860: 687, 1890: 733, 1900: 950 og 1911: 1300; i det sidste Tal er dog medregnet 100, som bor paa Sanatoriet.

Og der er sket store Fremskridt i Sognet, især i de sidste 25—30 Aar. Før den Tid laa omtrent Tredieparten, især mod Nord og Øst, i Hede; men nu har Ploven og Plantning udslettet næsten ethvert Spor heraf. Gaarde, der den Gang mest bestod af Hede og ukultiveret Mose, er nu helt opdyrkede, og det er baade Husmænd og Gaardmænd, der har været med i dette Arbejde. Og mange har begyndt med smaa Midler: med lejet Drivkraft, senere en Stud, der fik Koen eller Køerne til Hjælp, indtil de fik en Hest; og nu er der ofte 2 eller 4 Heste paa den samme Ejendom.

For den, der kun kender det nuværende Sogn, lyder det underligt, hvad en gammel Mand, der nu er 70 Aar, har fortalt mig: at han som Dreng sammen med en anden Dreng fra midt i April til Mikkelsdag passede mellem 100 og 150 Faar ude i Bryndum Hede, hvor Gaardmændene havde taget dem paa Græs, ja det var jo mest Lyng. Græspenge for et Faar med Lam var 24 Skilling (nu 50 Øre). Ogsaa med Hensyn til almindelig Velstand er der sket store Fremskridt, og man skal vist lede længe for at finde et Sogn med saa lidt Fattigdom. I mange Aar har der ikke været Fattigudgifter; og det har til Tider været vanskeligt for dem, der uddelte de Penge, som kom i Kirkebøssen, at finde nogen, som trængte til dem. I mange af Sognets Byer findes ikke en Husmand, som ikke selv driver sin Jord, og jordløse Huse findes næsten ikke.

Bryndum.

Gaardene i Bryndum har tidligere ligget samlet om Dammen, der da var fælles Brønd; nu er de, som i Sognets andre Byer, udflyttede. Udskiftningen fandt Sted 1782, men Udskiftningsforretningen er forsvunden, hvilket er Tilfældet i de fleste Byer; den blev ved Udskiftningen al Tid lagt hos den største Lods-ejer, hvor Beboerne havde fri Adgang til den og Bykortet, naar der opstod Trætte mellem dem indbyrdes om Skel mellem Markerne, om Veje eller om Jord, der var udlagt til Fælleseje. Var Manden nu skødesløs med disse Ting, förgik de jo med Tiden af Slid og Ælde. Enkelte har dog med Forsæt tilintetgjort dem, naar de mente, de kunde have Fordeel deraf. En Mand har saaledes fortalt, at da nogle Bymænd kom i Trætte om Byens Fællesjord, og et Par af dem gik hen for at se Bykortet, tog Konen det og kastede det ind i Bagerovnen, som hun netop var ved at varme; dermed mente hun, at den Sag var klaret.

Det er imidlertid endnu muligt at faa Oplysning om disse Forhold, idet der fra Landsarkivet i Viborg kan faas Afskrift af Udskiftningsforretningen (en saadan Afskrift koster kun op imod en halv Snes Kroner), og jeg vil indstændig tilraade enten enkelt Mand, der ønsker Oplysning om Byens gamle Forhold, eller flere i Fællesskab, at anskaffe den, da den giver Oplysning om mangt og meget, især om, hvor vanskeligt et Hverv det var at faa det gamle indgroede Fællesskab ophævet og at faa Jorderne fordelt mellem Lodsejerne, saa at enhver kunde faa tilstrækkeligt af Ager, Eng og Hede i Forhold til sit Hartkorn. De fleste Steder har der været klaget over Ordnin-

gen af dem, der har følt sig forurettet, og ofte har det staaet paa i 2 à 3 Aar; men som Regel har Klagerne hjulpet lidet eller intet, da det jo ikke har været Kommissionens Hensigt at forfordele nogen.

Ved Udskiftningen vedblev Dammen at være Fælleseje; men da den nu for en Del er udtørret, har Gaarden, i hvis Matrikelsnummer den ligger, faaet Græsningsret paa dette Areal mod, at Ejeren beværter Mændene med Spise og Drikke Fastelavnsmandag hvert Aar. Man kalder det „at drikke Dammen tør“; denne Skik har været brugt i mange Slægtled og holdes endnu i Hævd.

Blandt de mange dygtige Landmænd, der har dyrket Bryndums, i Hovedsagen frugtbare Jord, maa især nævnes to.

Gaardejer Jakob Nielsen modtog i Halvfjerdserne en Gaard, der den Gang havde en Værdi af 15—16000 Kr. Han tog straks fat paa at gøre den til en Mønstergaard baade med Hensyn til Agerdyrkning og Besætning, særlig ved udvidet Rodfrugtdyrkning og stærk Fodring; og han kunde med Tiden holde en Besætning af mellem 70 og 80 Kreaturer og 10—12 Heste. Markerne blev hegnede med levende Hegn, og hvor Ploven ej kunde gaa, kom et Træ til at staa. 1913 afhændede han Gaarden for 80,000 Kr. Den er nu udstykket og har vistnok en Værdi af 100,000 Kr. Ogsaa paa mange andre Omraader virkede han til stort Gavn; jeg skal særlig nævne Afholdssagen, som han med en aldrig svigtende Udholdenhed virkede for i 25 Aar, i hvilket Tidsrum han var Formand for Foreningen her.

Den anden Mand er nu afdøde Sognefoged, Dannebrogsmænd Hans Sørensen, der var en Type paa den

ægte jyske Bondemand, og som i sin Tid al Tid blev spændt for Læsset, naar der skulde startes noget til Sognets Bedste. Han var saaledes Ophavsmanden til Bryndum Mejeri, der som et af de første her i Egnen blev bygget 1885, og som fra en lille Begyndelse med 1 Million Pd. Mælk blev et af de største med 8 Millioner Pd. Den Uegennyttighed, hvormed han al Tid røgtede de ham betroede Hverv, skaffede ham mange Venner, og hans Minde i Sognet fortjener at bevares til sene Slægter.

Lige Nordvest for Kirken laa for ikke ret mange Aar tilbage 3 à 4 smaa Kæmpehøje; det ses endnu tydelig, hvor de har ligget. Indgravet i den ene af dem laa et lille Hus, hvoraf kun Taget med lidt Mur og nogle smaa blyindfattede Vinduer ragede over Jordoverfladen. Her boede indtil 1820—30 en Kvinde, som al Tid gik i Mandfolkeklæder og med en høj, stiv Hat. „Gal Karen“, saaledes kaldtes hun, stillede al Tid ved Ligvognen, naar der kom en Ligs-kare til Kirkegaarden, for at faa det Langhalm (Tag), som Kisten var afstivet med i Vognen; det brugte hun til at vedligeholde Taget paa Huset med. Ligeledes indfandt hun sig regelmæssig efter hvert Gilde, Bryllup eller Begravelse for at faa Del i Levningerne af Gildemaden, og hun blev vistnok godt aflagt, maaske mere af Frygt end af Medlidenhed, da hun havde en hvas Tunge.

Ved Kirkegaardslaagen mod Vest laa indtil 1870, kun adskilt fra Kirkegaardsdiget ved en smal Kørevej, en meget stor Kæmpehøj (Bavnehøj), der var et Side-stykke til den, der ligger paa Kirkegaarden, maaske knap saa stor i Omfang, men lidt højere. Da den laa meget i Vejen for Vognene, der skulde holde ved

Kirkegaardsporten, flyttede Sognets Beboere den ved fælles Hjælp ned Nord for Kirkegaarden, hvor der fandtes en Mængde omgravet Jord, hvor Beboerne i mange Aar havde taget Sand til Veje og Byggemateriale — en rigtig øde Sandørk. Ejerne af Bryndum Kirke lod det saa tilplante, og nu staar der en dejlig Granlund, som kan afgive en hyggelig Festplads.

Ved Kirken ligger et af Egnens smukkeste og bedst indrettede Forsamlingshuse, ligesom der ogsaa er bygget en Hestestald med Plads til 32 Heste.

Gjesing,

ikke Gesing, da den jyske Udtale er Giesing, ligger sydligst i Sognet og er den største af Sognets Byer.

Byen blev udskiftet 1788 og bestod da af 16 Gaarde og 10 Huse. Paa de 4 Gaarde var der Hospitalsbønder til Ribe Hospital, paa de 3 var der Hospitalstjenere, 1 tilhørte Hans Hansen i Spangsbjerg Mølle, og 1 tilhørte Bryndum Kirke. Paa 3 Gaarde var Fæstere, til Søren Spangsbjerg i Uglvig, Jerne Sogn, til Kristen Jensen i Gjesing og til Niels Nielsen i Ho; Resten var Selvejergaarde.

Gaardene laa samlede i 3 Dele: mod Vest i Byen laa 9 Gaarde, der hvor Vejen til „Vesterbyen“ gaar fra Landevejen (lidt Syd for Baneoverskæringen) laa 5, og lidt Syd for dem igen laa 2 Gaarde, de to sidste var sammenbyggede og bar Navnet „æ Stejgaard“; i en Stue i en af disse Gaarde holdtes i mange Aar Skole, indtil der blev bygget en. Gaardene havde deres Navne af, at der over Engen til „Vesterbyen“ gik en Sti, opfyldt af Rullesten, for at Færdselen kunde gaa lige til; endnu findes Rester af denne Sti. Nu er alle Gaarde bleven udflyttede paa Marken; den sidste af de

5 Gaarde midt i Byen blev udflyttet 1865. Her stod til den Tid midt i „Kaalgaarden“ en stor gammel Ask, den eneste i hele Byen; under denne samledes efter gamle Folks Fortælling i Fællesskabets Tid de 16 Bymænd til Grandestævne. Til at sidde paa var der opstillet Bænke af Sten eller Græstørv rundt i en Kreds med Oldermændens Plads i Midten.

Disse Grandestævner eller Vider, hvor de drøftede deres Vedtægter, sætter os tilbage til den Tid, da Bymarken var fælles Ejendom, saa at alle maatte være enige, for at der kunde udrettes noget. Da udgjorde hver By en afsluttet Helhed, et Lag, et Gilde med sin Oldermann eller Videfoged. Et Par Benævnelser, dannede af Ordet Vide, der betyder en Bestemmelse, for hvis Overtrædelse der betales Bøder, minder os om Forholdene den Gang: Videfogden var den, der holdt Regnskab med de skyldige; Videkæp var en Kæp, i hvilken Markmanden indskar Skurer, hver Gang en Mands Kvæg havde gjort Skade; Videbaand var et Maal, hvormed man fik sine Agre tilmaalt til Sæd og Græs. Bymændene havde jo Ager ved Ager. En Ager var omtrent 7—8 Favne bred; den var høj paa Midten, da den gode Jord blev pløjet sammen for ikke at være for nær ved Naboens. Mellem Agrene var en Strimmel Jord paa en Favns Bredde, hvor Stenene fra Marken samledes.

Om Sommeren samledes man efter Gudstjenesten; saa fremviste Markmanden sit Regnskab, og Oldermannen idømte Bøderne. En Del af Overtrædelserne straffedes med en Tønde 3 Dalers Øl; og af og til afholdtes Drikkelag for de indkomne Bøder.

Jeg har forgæves søgt efter de gamle Vider her fra Byen; men de findes ikke, og det er i det hele

faa her fra Egnen, der er bevaret; den eneste, jeg har truffet fra denne Egn, er fra Sønderho paa Fanø. Den gamle Ask er nu forsvunden, og faa nulevende tænker over, naar de kommer forbi Stedet, hvor den stod, hvormeget denne Plads betyder i Byens Historie, hvor mange Ting der er blevet ordnet, og hvor mange Tvistigheder der er blevet udjævnet i den Tid, da de Bestemmelser, her blev truffet, gjaldt for Byen som Lov og Ret. Det er det eneste Sted her i Sognet, jeg har kunnet faa oplyst, hvor de gamle Grandestævner holdtes, skønt hver By havde sin.

Udskiftningen begyndte d. 13. og 14. September samt 1. Oktober 1787 og sluttedes d. 28. Maj 1788; den blev ledet af en Landejendomskommission, bestaaende af Landinspektør Bie, H. Kaalhauge, H. Vartho og F. C. Aagaard. Da Situationskortet nu blev fremlagt, viste det sig, at der ikke kunde blive Plads til mere end 15 af Gaardmændene, naar hver skulde have sin Part af Ager, Eng og Hede, og det blev saa bestemt, at en af dem skulde flytte ud. En Mand ved Navn Hans Pedersen paatog sig dette imod at faa 3 Rigsdaler til hvert Fag Hus, han skulde bygge, og den Hjælp af de andre Gaardmænd til Kørsel, der tilkom ham efter Lovene af 23. April 1781 og 8. Juni 1787. Gaarden, der kom til at bestaa af 34 Fag Hus, blev Aaret efter (1788) bygget paa en Mark Nord for Byen, som kaldtes Lilletarp, der hvor Tarpkro nu ligger. For os er det nemt at se, at han gjorde en udmærket Handel: det er jo en stor Fordel at have hele Marken, Ager, Eng og Hede i eet Stykke; men de fleste har sikkert den Gang ment, at det var mere værd at blive ved at bo sammen. Nu er der paa denne Gaards Mark opstaaet en hel By med Kro, Mejeri, Brugsfor-

ening og Konditori, endvidere Smed, Slagter, Skrædder og Snedkere; og saa er der endda et Par gode Gaarde og nogle mindre Landejendomme.

Husmændene fik ved Udskiftningen hver 4 Tdr. Land Hede foruden et Stykke Jord til Kaalgaard. Nu er næsten alle Husene forsvundne, idet Jorden er købt ind til Gaardene. En Gaard, som blev stykket sammen af lutter Huse for mange Aar tilbage, kaldtes „Krempe“, et Navn som er fremkommet ved, at næsten alle Husene laa samlede paa dette Stykke Jord; og det var da en almindelig Talemaade: „Han bor i Krempe“, d. v. s. i smaa Omstændigheder.

Paa Gjesing Mark har ligget flere store Kæmpehøje, en kaldtes Bygumhyw, en anden Brownhyw. I Skellet mellem Gjesing og Kjersing ligger en meget stor Høj, Døshyw (Dyssehøj); den blev udgravet 1860, og da fandtes en Del Perler og et Pandesmykke af Guld. Ved Siden af ligger en Langdysse, ca. 30 Al. lang. I Skellet mellem Gjesing og Bryndum ligger Sognets største Høj, Skierhyw. Bymarken har været oversaaet med mindre Kæmpehøje, som Spaden og Ploven efterhaanden har jævnet. En enkelt Mand, Hans Kr. Kristensen, har dog haft Forstaaelse af, at disse gamle Oldtidsminder bør bevares, og han har ladet sine fredsmærke.

„Hist, hvor Vejen slaar en Bugt,
ligger der et Hus saa smukt,
Væggene lidt skæve staa,
Ruderne er ganske smaa.“

Det er Resten af et Stuehus fra en af de gamle Gaarde, der omkring ved 1820 laa midt i Byen; ogsaa dette Minde vil vel snart forsvinde.

Kjersing.

Navnet udledes af Mandsnavnet Kjær eller Kjar og Eng eller Vang. Der var i det syttende Aarhundrede kun en Halvgaard, som laa Nordøst for Byen og altid kaldes „Gammel Kjersing“. Resten var den store udstrakte Kjersing Hede. Her kunde man se de gamle oppløjede Agre, hvilket jo er et godt Vidnesbyrd om, at den tidligere har været dyrket; men om det er den sorte Død eller Svenskekrigen, der er Skyld i Tilbagegangen, ligger i det skjulte. Fra Gammel Kjersing blev der ved Udskiftningen udstykket en Gaard, som siden blev delt i 2; disse 2 Gaarde blev atter hver delt i 2, saa der i mange Aar kun var 4 foruden Gammel Kjersing. Nu ligger der en hel By med 8 store velbyggede Gaarde, hver med en Besætning af fra 40—60 Kreaturer, samt nogle mindre Ejendomme, et slaaende Eksempel paa, at det er dygtige Landmænd, som har levet her, Folk, der har forstaaet at kultivere den stridige Hedejord. Det er især siden 1880, der har været Fart i dette Arbejde, og flere af Gaardene er fremstaaet paa lutter raa Hede. Som Foregangsmand paa dette Omraade skal her nævnes Gaardejer Hans Jensen, som 1880 købte en Gaard, der hovedsagelig bestod af Hede og Mose, for 14,000 Kr. Besætningen bestod den Gang af 12 Kreaturer og 2 Heste. Nu er Ejendommen delt i 3, der tilsammen repræsenterer en Kapital af 70,000 Kr., en Opkomst, der nok fortjener Opmærksomhed, og som viser, hvad der ved Arbejde og Flid kan bringes ud af raa Hedejord, naar den kommer under tænksomme og flittige Folks Hænder.

En anden Mand, der har gjort sig fortjent paa et andet Omraade, kan heller ikke forbigaaes, nemlig Gaardejer Søren Villadsen. I Halvfjerdserne flyttede

han sin Gaard ud i Heden, den ringeste, der var til Gaarden; denne kultiverede han straks til Have og Plantage, den Gang noget helt nyt her paa Egnen; det var nemlig kun ved Præstegaarden og Møllen, der fandtes større Haver. Nogle lo ad ham og mente, at det var spildt Arbejde, som der selvfølgelig aldrig kunde komme noget ud af. Men „den ler bedst, som ler sidst“, for nu ligger der ved Gaarden en stor, smuk Have, og rundt om Gaarden er der en frodig Fyrre- og Granplantage, der, naar man kommer fra Nord og Vest, helt overskygger Gaarden, der nu kaldes Solbakkegaard. Der er ingen Tvivl om, at han ved dette Eksempel har givet et godt Stød til Plantesagens Fremme her paa Egnen.

Paa Kjersing Hede laa der en Del Kæmpehøje og i Skellet mellem Kjersing og Spangsbjerg Mølle en hel Samling, store i Omkreds, men af ringe Højde; men ogsaa disse Høje er nu snart jævned af Ploven.

Spangsbjerg Mølle

ligger i Sydsiden af Sognet, lige i Skellet mellem Bryndum og Jerne Sogne; Mølledæmningen er Samfærdselsvej mellem de to Sogne. Den har tidligere tillige med Gaarden Spangsbjerg hørt til Jerne, men kom i Følge sin naturlige Beliggenhed til at høre til Bryndum Sogn. Den nævnes allerede 1427 i et gammelt Pantebrev, hvori der staar: „1427 pantsætter Væbner Lyder Esbensen til en velbaaren Kvinde Ingeborg, Jep Jensens Efterleverske, af Varde, Spangsbjerg Gaard og Spangsbjerg Mølle, liggende i Skads Herred i Jerne Sogn, med alle sine Tilliggender, Skov og Mark, Ager og Eng og Fiskedam, vaadt og tørt, intet undtagen,

for 100 Mark Sølv, som i Lybek og Hamborg ere gænge og gæve“.*

Allerede 1627 regnedes den til Bryndum Sogn. 1737 solgtes den af Anders Schiernbeck og Anna von Holsten paa Stensballegaard til Mag. Maturin Castensen i Jerne og tilhørte siden i nogle Aar det Maturinske Legat, der for 700 Rdl. solgte den til Hans Hansen, som døde 1792.

Lige ud for Taarnet paa Bryndum Kirkegaard ligger to meget smukke Ligsten, den ene over Hans Hansen og hans Hustru, den anden over hans Søn. Paa Stenene har staaet følgende Indskrifter, som dog nu for en Del er udslidte:

„Denne Sten bedækker det Dødelige af den hæderlige Mand

Hans Hansen,

som er født udi Spangsbjerg Mølle den 6te Novbr. 1755, og hans dydelskende Hustru Ingeborg Nielsdatter, som er født paa Sønderriis den 7. Oktbr. 1755, hun døde den 15. August 1786, han døde den 16. Maj 1792, avlede tilsammen en Søn og en Datter.

Saa kort som disse To tilsammen levede

Saa reent saa ømt de og hinanden elskede.

Et godt Navn er bedre end en god Salve, og Dødens Dag bedre end Fødselens Dag. Prædikerens Bogs 7. Kap. 1ste Vers.“

Paa den anden Sten:

„Under denne Sten hviler til en glædelig Opstan-

* Saml. t. jydsk Hist. VI, 24.

delse det Dødelige af det forhen i Livet elskede Guds Barn

Sal. Hans Hansen,
født udi Spangsbjerg Mølle d. 8. Aug. 1786, døde d.
14. Marts 1791.

Hvil du Fromme, ingensinde
Glemme vi dit skønne Minde.
Tidlig gik du fra os her,
Ak du var os alle kjær.
Lev nu salig i Guds Rige.
Hvil i Fred til hist igen
Vi dig see i bedre Hjem.

Her vi dig Farvel nu siger
Ægtefælle, Fader, Ven,
Vi dig see i Himmelen.
Hvad for os du kære var
Vi ej Ord at takke har.
Hæder følge med dit Minde."

Datteren, som overlevede dem, skal efter gamle Folks Fortællinger være bleven gift og bosiddende i Kvaglund, hvor der endnu lever Folk, som bærer Møller-Navnet. Nogle gamle Sølvskeer, hvori der i Skaffet var indgraveret en Mølle, og som var fra Hans Hansens Tid, blev af en gammel Kone, som man kaldte An' Møllers, solgte til Møller Hans Chr. Hansen og havnede saaledes atter i Møllen.

Spangsbjerg Mølle var 1787 sat til Mølleskyld af 4 Td. 2 Skp. 2 Fdk. og i Jordskyld til 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. I Følge kgl. Bevilling af 1793 til Forpagteren Jens Andersen Høg har Møllen, foruden Retten til at male Korn, tillige faaet Ret til at indlægge en Pillekværn til Forarbejdning af Mel og Gryn, imod en aarlig Afgift af 2 Rbdl. til den kongelige Kasse.

1812 ejedes Møllen af en Mand ved Navn Hans

Nissen, som solgte den til Ejeren af Sønderriis Hovedgaard for 2668 Rbdl. Denne solgte den igen til Andreas Pedersen, i hans Tid brændte den (1834); den var da brandforsikret for 2740 Rbdl., nemlig Møllen for 1400 og Gaarden for 1340 Rbdl. 1850 solgte Andreas Pedersen den til Ejeren af Krogs-
gaard, Niels Hansen, som straks lod den gamle Vandmølle nedrive og byggede en ny og tidssvarende Mølle. 1859 blev der tilbygget en Vindmølle, som særlig var beregnet for Maling af Hvede til Flormel. Ogsaa Gaarden ombyggede den gamle Niels Hansen; han overdrog den i Forpagtning til sin Søn Hans Chr. Hansen, som saa i 1865 fik den tilskødet for 7500 Rdl. Gaarden var den Gang og er endnu en af Esbjerg Omegns smukkeste Gaarde, særlig paa Grund af Beliggenheden paa Bakkeskraaningen og dens smukke Have, og mangen Maler har sat den paa Lærred.

Møllen, som var praktisk anlagt med udmærkede Kværne og alle Datidens bedste Maskiner, havde en udmærket Søgning fra en stor Omegn, da man blev baade hurtigt og godt betjent. Da der i Reglen var beskæftiget 2 à 3 Møllersvende foruden Hansen selv, gav det meget Toldkorn, som han anvendte til Studefedning. Hvert Efteraar blev der indkøbt 20 à 24 store Trækstude; det var jo i den Tid, da hveranden Mand kørte med Stude. De blev saa opstaldede og fedede om Vinteren, og Spangsbjerg Mølles fede Stude var al Tid anerkendte som fineste Kvalitet.

Ved at anvende Kornet paa den Maade skaffede han en kraftig Gødning til Gaarden, og efter 20 Aars Forløb var der 80 Td. Land opdyrket, medens der ved Modtagelsen kun var opdyrket 25—30 Td. Land af de 117 Td., som Gaarden bestod af. Og medens Besæt-

ningen til at begynde med var 6 Køer og 2 Heste, fandtes der efter 20 Aar om Vinteren ca. 60 Kreaturer foruden Heste og Svin.

Ved Vindmøllens Opførelse slog han ind paa at gøre den til en Handelsmølle og forsyne Købmændene i Varde, som da var nærmeste Købstad, samt de handlende paa Landet, Fanø og Sønderho med Flormel og alle andre Slags Mel og Gryn; indtil Esbjergs Opkomst gik Vognen 1 à 2 Gange ugentlig til Varde. Da Esbjerg siden fik Betydning, ophørte Kørselen til Varde; men nu gik den ikke 1 à 2 Gange ugentlig, men i mange Aar 2 Gange daglig, fuldt belæsset ind til Byen, og før Valsemøllen kom, forsynede Hansen omtrent hele Esbjerg Befolkning med Brødkorn.

Han var en rigtig Type paa den vestjydske Handelsmand. Og det er især morsomt at lægge Mærke til hans Forretninger paa Fanø, hvor Navnet „Spangsbjerg Møller“ havde en god Klang. Det var i den Tid, da der blev bygget mange Skibe paa Fanø, og i de fleste af disse tog han Aktier. Men i Stedet for at udbetale Penge forsynede han Skibet med Levnedsmidler; paa den Maade fik han sine Varer afsat uden Mellemmænd, og mange af de gamle Skibskaptajner paa Fanø har gjort deres første Rejse sammen med en af Spangsbjerg Møllers fede Stude og Svin.

Da det var en gylden Tid for Sejlskibene — de kunde efter faa Aars Forløb sejle sig fri, som det kaldtes, d. v. s. baade Kapital og Renter var betalt, ja enkelte gjorde det flere Gange — blev han efter vestjydske Forhold en meget formuende Mand.

Da Esbjerg Havn skulde anlægges, slog han sig sammen med et Par andre forudseende Mænd og opkøbte Omegnens kolossale Oplag af Kampesten; og

da hver Favn leveret i Esbjerg kostede 18 à 20 Kr., blev det en Sum af over 100,000 Kr., der stak i dette Foretagende. Paa Nygaardsmark stod der Favn ved Favn paa flere Tdr. Land, og det var paa den Tid en gængs Talemaade, at Spangsbjerg Møller forvandlede Stene til Brød. Det var en fast Regel, at for hvert Læs Sten, der kom til Esbjerg, kom der en Sæk Korn tilbage; det var nemlig efter den langvarige Tørke i 1868, saa Bønderne næsten intet Korn havde.

Ogsaa paa mange andre Omraader var han forud for sin Tid. Saaledes omtaler O. Nielsen i sin Bog „Skadst Herred“ ham som en af de Mænd, der har ydet ham værdifuld Støtte ved at udfylde to antikvariske Kort, lige som han har staaet ham bi paa mange andre Maader.

Ogsaa som Kender af gamle Sager havde han et skarpt Blik, og Spangsbjerg Mølle har huset mange antikvariske Rariteter. Han berejste jo stadig Landet i Handelsanliggender, og da han ikke var nøjeregnende med Prisen, blev han gerne Ejer af de gamle sjældne Sager, han traf paa. Min Hjemmelsmand, for Resten hans Søn, har saaledes fortalt mig, at han en Gang i Skodborg fik fat paa et Tæppe, som skulde være syet af Eleonora Kirstine Ulfeld i Fængslet. Tæppet bestod af blaat Klæde (ca. 3×6 Alen), hvorpaa der i Midten var syet en legemsstor Kristusfigur, uden om denne var der en Bort af Blomster og uden om igen lange Silkefrynser. Tæppet blev gennem en Mand, som rejste der over med det, tilbudt Nationalmuseet i København; men da Prisen var meget høj, blev der svaret, at hvor gerne de end vilde eje det, havde de desværre ikke Raad til at købe det. Det blev saa købt af en Antikvar og siden solgt til Paris.

Ogsaa en meget stor Urne, hvorpaa Valdemarerne var afbildede, var han kommen i Besiddelse af. Den blev solgt til en Antikvar i København, og da Czaren af Rusland, Christian IX.s Svigersøn, en Dag spadserede paa Københavns Gader, fik han Lyst til den, gik ind og købte den og indlemmede den i den kejserlige Kunstsamling i St. Petersborg, hvor den nu findes. Det var kun et Par Eksempler; men hans Samlinger af gamle Sager var og er endnu meget righoldige. Han ejer f. Eks. en Del udskaarne gamle Kister og en Mængde gamle Guld- og Sølv-sager.

Paa Bakkeskrænterne langs Møllebækken har han sat sig et varigt Minde ved at tilplante 10 Tdr. Land. Det er mest Gran og Fyr; men ogsaa Bøgetræer findes der, saa ranke og slanke, at man ved at færdes under dem tror sig hensat til Østjylland.

Syd for Gjering laa stadig udyrket et stort Stykke Hede (godt 108 Tdr. Land), der var delt mellem Gaardene efter deres Størrelse; det blev gennemskaaret af den gamle Landevej fra Strandby Kro. Ved Landevejen laa for ca. 70 Aar siden en Smugkro, Nejrup Kro, der var et Tilholdssted for tvivlsomme Eksisterer, Smuglere (?), Kræmmere og Tiggere; men da Loven efterhaanden blev mere overholdt, kunde denne Kro ikke eksistere. Huset blev siden købt af Kommunen og anvendt til Fattighus.

I 1890 dannedes imidlertid paa Initiativ af Møller Hansen, Spangsbjerg Mølle, afdøde Dr. O. Bruun og Købmand Thorvald Nielsen, Esbjerg, samt flere af Omegnens Landmænd et Aktieselskab, der indkøbte dette Stykke Hede til Beplantning. Det kom saa under Hedeselskabet, og der blev lagt Fredskovsforplig-

telse paa det. Aktiekapitalen var 14,000 Kr. fordelt i Aktier paa 50 Kr.

I Løbet af nogle faa Aar var det tilplantet med Gran og Fyr, som lykkedes udmærket, saa der efter 15 Aars Forløb stod en udmærket Træbestand. Da Læge Brinch i Esbjerg, nu Overlæge paa Sanatoriet, undfangede Tanken om at faa opført et Sanatorium for Tuberkulosepatienter, da Luften her ved Havet særlig egner sig dertil, rejste der sig Kamp i Aktieselskabet for og imod at afstaa 18 Tdr. Land som Byggegrund og Friluftsplads til et Sanatorium. Det var især Aktionærerne i Esbjerg, som var imod dette, nogle af religiøse Grunde, da det var St. Josephssøstrene, der vilde bygge og drive Sanatoriet, andre af den Grund, at det Stykke, som skulde sælges, var det, der først var blevet tilplantet, og som allerede nu kunde give en dejlig Spadsereplads for Byens Befolkning. I disse Dage blev Aktierne betalt med det dobbelte af, hvad de havde kostet, idet det ene Parti overbød det andet for at faa saa mange paa sin Side som muligt. Efter mange og lange, til Tider stormende Generalforsamlinger, og da der ikke kunde samles Flertal for en Lovændring, tog Bestyrelsen den fornuftige Beslutning at udleje det omstridte Areal til St. Josephssøstrene i 50 Aar; hertil behøvedes nemlig ifølge Loven kun et Flertal. Samtidig tilbød Møller Hansen at sælge dem 5 Tdr. Ager og Plantage til at bygge Sanatoriet paa. Planen blev paa den Maade sikret, og der ligger nu en meget smuk Bygning med Taarn og Spir, indrettet efter alle Nutidens Fordringer og med Plads til 76 Patienter. Ved Siden af Sanatoriet er opført et Hospital samt en smuk Bolig til Overlægen.

Siden er der mellem Aktionærerne opnaaet en Overenskomst, idet Aktieselskabet overlod de 90 Tdr. Land til Esbjerg By for Aktiekapitalen, og til Gengæld fik saa Sanatoriet Skøde paa de 18 Tdr. Land. Dets Fremtid er altsaa nu sikret.

Esbjerg By har siden gjort meget for at forskønne Plantagen: der er bygget en smuk Pavillon, hvor der er Afholdsrestauration, og der er udhugget mange og lange Spadseregange med Bænke, som indbyder Esbjergs Befolkning til at søge Adspredelse og Hvile efter Dagens Slid og Møje. I Plantagen, som Esbjerg Byraad har givet Navnet „Nørreskoven“, vil der nu, ifølge en Beslutning af Aktionærerne i det opløste Selskab, paa Tomterne af ovennævnte Fattighus blive rejst en Mindesten for Foregangsmanden for dette Arbejde, afdøde Dr. Oskar Bruun i Esbjerg. — Det gamle forgaar, det nye opstaar!

I det øvrige Gjesing, særlig i den østlige Del, er der ogsaa lagt stor Flid paa Plantning, og der findes her flere Smaaplantager paa fra 2 til 15 Tdr. Land, saa mange fremmede overraskes ved at se dette, og det er ikke sjælden, de udbryder: „Det er jo et Stykke Fyn!“

Astrup,

(udtales paa Jydsk Aastrup) ligger i det nordøstlige Hjørne af Sognet og bestaar af en Del spredte Gaarde. Her laa 1791 en tiendefri Gaard samt 2 halve Gaarde, der tilhørte Præsteembedet. Den ene af dem benævnes Rasgaard; maaske Navnet er fremkommet ved, at den første Selvejer hed Rasmus Eskildsen.

For 2 Aarhundreder siden boede her en Herredsfoged, det var den Gang lovkyndige Bønder, der blev

Herredsfogeder; til at begynde med valgtes de af Bønderne, men siden af de kongelige Lensmænd. Han ligger begravet sammen med sin Hustru og en Søn paa Bryndum Kirkegaard lige Nord for Sakristiet; over Gravene ligger 2 store Ligsten, hvorpaa der stod følgende Indskrift, som nu er omtrent udslidt:

„Herunder hviler i Herren den højagtede og velfornemme Mand,

Christen Andersen Bygum,

fordum Herredsfoged i Skads Herred, som saligen hensov den 29. Juli 1734 udi hans Alders 66 Aar, herhos hans kjære Hustru, ærlige Gud og Dyd elskende Matrone, Kristine Mathisdatter, som saligen hensov den udi hendes Alders Aar.

De levede tilsammen i et kærligt Ægteskab i 36 Aar, avlede med hinanden 6 Børn, 5 Sønner og 1 Datter, hvoraf de 3 Sønner og 1 Datter saligen udi Herren forhen er hensovede. Gud give dem en glædelig og ærefuld Opstandelse. Jeg min Fader, og han skal opvække mig af Jorden.“

Over deres Søn, som hviler ved Siden af, er lagt en Ligsten Mage til. Han skal efter Folks Fortælling være omkommen ved et Ulykkestilfælde, idet han paa en Ridetur i Marken skal være falden af Hesten og have brækket Halsen. Et Billede paa Stenen, nemlig en Mand til Hest uden Hoved, peger paa Troværdigheden heraf.

Gravskrift:

„Den Blomstrendes Æreskrone naar man retfærdig vandrer betragter da den nu hos Gud salige Jens An[dersen] Bygum barnefødt i Aastrup Anno 1711 hastig døde paa Marken imellem d. 30. og 31. Januar 1733

i sit blomstrende Aar, som var det 22de i hans Levetid. Den unge sine Blade maatte fælde og til Hvile lægge sig under denne Sten, hvis Ære dog skal være hisset uforgængelig; vi hans Støv og Aske ære, indtil vi samles med vor Frelser kære i hans Himmerig. Tænk paa mig min Gud til det Bedste.

Nehemias Bog 13. Kapitel 31. Vers.

De retfærdige skal være til evig Ihukommelse.“

Gravstenene er af belgisk Marmor; man ser paa dem symbolske Billeder af Døden og Forkrænkelsen, omkredsede af Blomsterornamenter. De hører til de smukkeste og bedst forarbejdede Ligsten fra den Tid, saa de har sikkert kostet mange Penge, og Folkene maa altsaa antagelig have været formuende. Og dog har deres overlevende Børn eller Familie ikke haft Raad eller Vilje til at mejsle Moderens Dødsdag og Dødsaar paa Gravstenen. — Utak er Verdens Løn!

Forum.

Navnet skrives i gammel Tid „Forthum“, endnu ind i det syttende Aarhundrede „Fordum“. 1335 døde Hr. Jakob af Bork, der for sin Sjælemesse i Ribe Domkirke til Domkapitlet gav en Gaard i Forthum, i Sognet Brunnun, der aarlig ydede 1 Øre. (1 Øre = 4 $\frac{1}{2}$ Mark Sølv.)

Byen bestaar dels af Sandjord, dels af Lerjord; den regnedes forhen for Sognets bedste Jord. En gammel Tiendeforening med Præsten viser saaledes, at Præstegaarden herfra fik sin Sæderug, og tillige, at der har været Forskel paa Jorderne. Tiendeforeningen, der er dateret 24. Juni 1799, lyder saaledes:

„Forum By, hvis Jorder er af bedre Bonitet end

de øvrige Byers, skal betale deres Tiende med $4\frac{1}{4}$ Skp. Rug af hver Tønde Hartkorn paa samme Vilkaar som de øvrige; men da Præstegaarden stedse har betjent sig af denne Bys Tienderug som fortrinlig god og ren Sæderug, saa skulde det staa Præsten frit for at lade det halve af denne Tiendeafgift levere in natura hvert Aar 14 Dage før Mikkelssdag, hvilket han hvert Aars 1. August maatte tilkendegive. Desuden blev det vedtaget, at da nogle af Beboerne har nogle skarpe Jorder, saa kunde de efter den hele Bys Erklæring ikke taale at svare lige med de andre, hvorfor der blev tilstaaet dem et Afslag af 1 Fdk. paa hver Tønde Hartkorn i de første 4 Aar.“

Ved Landevejen, som gaar gennem Byen, laa — den ligger der for Resten endnu — en Gaard, hvor der i mange Aar dreves upriviligeret Krohold, og som kaldtes „Hopop“. Det var i den Tid, da Gaardmændene fra Egnen solgte deres Korn til Købmændene i Varde. Skønt Hestene den Gang var i lige saa god Foderstand som nu, saa var Vognene tungere, og da Vejene ofte var daarlige, blev Hopop et passende Bedested for Bønderne i Jerne Sogn. Hestene fik et Stykke Brød, Kuskene en Fireskillings Kaffepuns, og saa fortsattes Rejsen til Varde. Men paa Hjemvejen var det ikke altid saa let at komme hurtigt derfra; holdt der først 1 Vogn, blev det snart til 2 og 4; især paa Torve- og Markedsdage kunde der være livligt Rykind. Et langt Bord med fast Bænk og en løs foran i en 3 Fags Stue kunde være tæt besat med Gæster. Ved saadanne Lejligheder blev der naturligvis givet mange Omgange; men da Øvrigheden, der godt kendte Forholdene, ikke nogen Sinde har grebet ind, maa man antage, at det ellers er gaaet af uden Udskejelser. Ved Esbjergs Op-

komst og ved, at Gaarden skiftede Ejer, nedlagdes det af sig selv.

Forumlund

var et Par Slægtled tilbage kun en Gaard, der bestod af Sandjord samt et Hedeareal paa ca. 300 Tdr. Land, som grænsede sammen med Varde Hede.

Denne store Hede var i gamle Dage meget frygtet af dem, der nødtvungent maatte færdes der ved Nattetide, f. Eks. efter Doktor eller Dyrlæge, da man her maatte rejse en hel Mil gennem lutter Hede. Og det var sikkert ikke uden Grund, at Vejen havde et daarligt Ry. Særlig frygtede man Lavningen ved , her har tidligere været et større Vandløb, nu er der kun en Bæk, over hvilken der fører en Bro. Saa sent som 1860 meddeles der om Overfald her; det var i Februar Maaned dette Aar, at to Mænd her fra Sognet havde været i Varde med Doktoren. Da de paa Hjemvejen kørte over nævnte Bro, faldt den ene Hest pludselig, idet der var spændt et Reb over Vejen. Kusken gav Hesten en af Pisken, saa den kom paa Benene igen; da den anden Mand imidlertid kastede et Blik tilbage, saa han, at et Par Karle sprang op for at gribe i Vognen; men de fik ikke fat, og de to Mænd slap med Skrækken.

Endnu ligger her store Hedestrækninger; men det svinder stadig i dem. Den ene Gaard, Forumlund, er delt i 4 Gaarde og et Par Huse, og Agrene æder sig længere og længere ud i Heden. Den nordligste Del, der støder op til Varde Plantage, eigner sig mindre godt til Dyrkning, men derimod udmærket til Plantning.

Fuglbæk

var ogsaa tidligere en Gaard; der er nu tre. For ca.

50. Aar siden lavedes der her en Del sorte Potter (Jydepotter). Som Dreng har jeg flere Gange hentet Potter her. Det er det eneste Sted i Sognet, denne Industri har været drevet.

Bryndum Præstegaard

var Sognets største Gaard og havde et Areal af over 300 Tdr. Land, af Hartkorn ca. 13 Tdr.; den ligger omtrent midt imellem Bryndum og Anneks sognet V. Nebel.

1649 skriver Præsten Jon Madsen følgende: „Præstelig Indkomster efter Høye Øvrigheds naadigste Bevilling af Bryndum og V. Nebel Sogne. Af Bryndum Sogn, hvori var halvanden og tyve Gaarde, Rug og Byg tilhobe 27 Ørter.* Havre henved 10 Tdr., af Boghvede, som lidet eller intet findes, gives ingen Tiende. Kvægtiende: Lam 6 eller 7, lige som Faarene er stærke til, Kider ingen, Kalve 1.

Af Nebel Sogn, i hvilken Sogn der er halvfjortende smaa Gaarde: Korntiende: Rug og Byg tilsammen 15 Tdr., Havre 6 Tdr. Af Boghvede ligesom i Bryndum Sogn. Kvægtiende: Lam 1 eller 2, sjælden derover, somme Aar 1. Kider undertiden 1 hvert 3die Aar. Offer paa hver af de 3 Højtidsdage i begge Sogne 12 eller 13 Rdl. Den visse Offer kan ikke andrage mere af disse 2 smaa Sogne. Af Anneks-Præsteboet i Nebel Sogn svares aarligen Rug 1 Td., ellers intet.

For Sogdenes Ringhed er af kongelig Bevilling lagt til Præstens Indkomst af en Gaard i Astrup Rug og Byg 2 Ørter.

* 1 Ørter er 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg.

Avling til Præstegaarden.

Rug 11 Tdr., Byg 9 Tdr., Havre 30 Tdr., som Tægterne ere til. Hø 60 smaa Læs, som Gud giver Velsignelse.

Hvad ellers Kongens Præstegaard belanger, haver jeg annammet den ganske brøstfældig og stor Del nedfalden som bevislig er. Ladet den paa egen Bekostning opbygge og aarligen nogen derpaa bekostet. Og ellers haver af Kaldets Indkomster i 16 Aar Enken givet som Korn af Kaldet Rug og Byg 12 Tdr. og 13 Rdl. Hvad Skade jeg ellers haver taget af det Kejserlige og allerværst det svenske Følges ofte paa-komne bedrøvelig og skadelig Udplyndring, og ellers i mange andre Maader, kjender kun Gud, som veed alting og mange Ærlige — — — maa billigen takke og ære deres Gud, og de højlovlige og christne Konger, og særdeles vor nu regjerende Herre, som den kongelige rundhed naadigst haver confirmeret, hvis Alder og Levnet alle Herrers Herre velsigne med et fredeligt Regimente og al lykkelig Velstand.

Bryndum Præstegaard, Anno 1649, 1ste Maj.

Jon Mattsøn,

Herrens Velærværdige Tjener til Bryndum og Nebel Sogne.“

Hr. Huulegaard, som var Præst her fra 1776 til 1799, har om Indkomsterne til Præstekaldet opnoteret følgende:

„Af Nebel Sogn: Beboerne af Øllufgaard betaler i Tiende til Præsten for sig og de under Gaarden boende Enbøllere, nemlig Øllufvad, Øle Mølle, Skerrebæk, Søhale aarlig 6 Rdl. 4 Mk. og 1 Ost paa 6 à 7 Pd. Anneks Gaardene 2 halve Gaarde i Astrup, hvoraf

hver Beboer svare aarlig i Tiende: Rug 2 Td. 3 Skp., Byg 6 Skp., Penge 2 Rdl., Tag 3 Traver, Skjør 2 Dage, Ost $2\frac{1}{2}$ Pd. 1 Boelsted i Nebel svarer aarlig: Rug 1 Td. 6 Skp., Havre 1 Td. 2 Skp., Penge 1 Rdl. 48 Skilling.

Kvæg- og Flyvetiende beløber aarlig tilsammen 16 Rdl. 4 Gade Huse, hvoraf svares i Husleje enten Penge eller Arbejde i Høstens Tid, alt efter foregaaende Akkord og Fæstebrevets Medfør . . .

Aar 1782 blev Bryndum Præstegaards Jorder, Ager, Eng, Hede og Mose af Hr. Landinspektør Lytzen til paafølgende Udskiftning af Fællesskab med Bryndum By. 1785 blev Udskiftningen fuldbragt. Præstegaarden var ansat til 13 Td. 2 Alb. Hartkorn, hvortil der altsaa maatte høre et meget stort Areal.

1791 blev følgende bortsolgt ved offentlig Auktion:

1. 1 Boel i Nebel By af Hartkorn 1 Td. 3 Fdk. tilslagen Hans Lauridsen, som beboer samme, for 250 Rdl.
2. Jakob Fisker i Astrup af Hartkorn 2 Td. 1 Skp. 1 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb., tilslagen Jakob Fisker selv for 350 Rdl.
3. En Gaard i Astrup, som i Fæste haves af Rasmus Eskildsen, af Hartkorn som den forrige, tilslagen Rasmus Eskildsen selv for 350 Rdl.
4. Et Hus i Bryndum, tilhørende Laust Nielsen, Hartkorn 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., svarer i Landgilde 4 Rdl. Laust Nielsen selv for 150 Rdl.
5. Nikolaj Jensen, Hartkorn 2 Alb., svarer 2 Rdl. 2 Mk., ham selv for 71 Rdl.
6. Lorenz Holm, Hartkorn 1 Alb., svarer 3 Rdl. 2 Mk., ham selv for 100 Rdl. Mads Torrup et Hus

uden Hartkorn, men dertil en Kaalhauge, svarer Landgilde 1 Rdl. 40 Sk., tilslaaet Jakob Jensen, Bryndum, for 25 Rdl.

7. Jens Nielsen et Hus uden Hartkorn, dertil en Kaalhauge, svarer 16 Dags Arbejde, ham selv for 16 Rdl.
8. Det Præstegaarden underliggende Hedejord tilslagen Skipper Jens Sørensen, Hjerting, for 140 Rdl.
9. Det Præstegaarden underliggende Agerland, 21 Tdr. (Land) Hartkorn 6 Skp., tilslaaet Jakob Jensen, Bryndum, for 430 Rdl.

1801 blev der atter bortsolgt ca. 45 Tdr. Land Hede i 6 Parceller, beliggende i den nordre Side af Sognet med Grænser til Guldager Sogneskel, af Hartkorn 1 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{10}$ Alb. Parcellerne blev solgt til 6 forskellige Mænd for en Sum af 138 Rdl. 6 Skl. og med de Herligheder og Rettigheder samt de Byrder, som paahviler Præstegaardsjord. For den Byrde, som paahviler Præstegaardsjord med at holde Rytterhest, er Køberen fri mod at betale af hver Skp. Hartkorn 2 Skilling. Købesummen derfor betales med 1 Aars Renter til Snapsting 1807.

Nu har den Ro til 1867, da der atter blev solgt en stor Del fra den, nemlig:

1. Nord Balle, af Hartkorn 2 Tdr. 4 Skp. 0 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.
2. Sønder Balle, af Hartkorn 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk. $2\frac{1}{4}$ Alb.
3. Engen Askrog i Nebel Sogn, af Hartkorn 0 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb.

Tilbage til Præstegaarden blev der altsaa 7 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{4}$ Alb., endnu en lille Proprietær-

gaard. Købesummen for de nævnte Parceller var 2550 Rdl. samt en aarlig Afgift af 30 Tdr. Byg efter Kapitelstakst. Gaardmand Kr. Thomsen, Nebel, købte alle 3 Parceller.

1881 solgtes ca. 31 Tdr. Land Hede, af Hartkorn 1 Skp. 3 Fdk. 1½ Alb.

1895 bortsolgtes 103 Tdr. Land samt de gamle Staldbygninger for 13,500 Rdl. samt en særlig Afgift af 31 Tdr. Byg efter Kapitelstakst, samt udlejet for 50 Aar 11 Moseparceller for 2500 Kr. Tilbage til Embedet er der nu en Gaard paa 1 Td. 6 Skp. 3 Fdk. 1¼ Alb. Hartkorn. Af de gamle Bygninger er der nu kun Stuehuset tilbage, om det er det, der er blevet opført efter Branden 1703, er meget sandsynligt; i Kaldsbogen staar der nemlig ingen Steder noget senere om Opførelse af Stuehuset, derimod findes der flere Steder, at Bindingsværket skal erstattes af Grundmur. I Bogen findes følgende Optegnelse: Bryndum Præstegaard afbrændte ganske 1678. Sahlshuset 1703.

Til Præstegaarden hører en stor, gammel Have, med mange gamle Frugttræer, plantet af Pastor Es-mann, som var Præst her fra 1836 til 1853.

Af Præstegaarden er opstaaet det meste af, hvad der nu kaldes Lille Bryndum, foruden de mange Parceller, der er bleven underlagt andre Gaarde, samt Byen Balle, nogle af Sognets bedste Gaarde, 3 Gaarde i Bryndum og nogle Huse; og endnu kan der af Korn avles mere til Præstegaarden, end da den var paa 13 Tdr. Hartkorn.
